

ДРАГОМИР Ј. КОСТИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

РАСЛОЈАВАЊЕ ЖИВОТА (Роман Сара Петра Сарића)²

САЖЕТАК. Роман *Сара* (2008) Петра Сарића (1937) је узбудљива прича о животу једне породице у брдима на граници Црне Горе и Херцеговине од њеног невољног осамостаљења (деобом међу браћом) непосредно пред Велики рат (тек назначен) све до II светског рата, када долази до њене дезинтеграције, раслојавања и пропадања. Сложене структуре у којој се традиционални исказ (приповедање у трећем лицу) меша са техником тока свести. Занимљиво је да је у самом роману наглашена аутопоетичка визија стваралачког концепта. Текст је покушај да се роман осветли (протумачи) из позиције самог романа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Петар Сарић, деобе, кућа, рат, зло, добро, Сара, Књига.

¹ kosticdragomir@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

Рад је примљен 5. фебруара 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. маја 2015.

Роман *Сара* Петра Сарића састоји се из два дела; у њему су обрађена, и присутна, два велика рата војевана на простору Црне Горе и Херцеговине, Први и Други светски рат, али оба некако у позадини, скрајнута; Први светски рат сасвим, приметан тек као далеки одсјај, Други дат нешто ближи, али тако да његово погубно дејство долази тек са његовим завршетком, тачније, после његовог завршетка.

То је роман о деобама („Диоба нас је смела. Она је, можда, највећа тајна: погледаш с ове стране, дочека те зло; погледаш с оне, дочека те добро). О деобама у породици и самом човеку, у првом делу, и о деобама међу људима, уопште, у другом делу романа.

„Причи требају крупна збивања”, истиче једна од јунакиња ове Сарићеве повести, Анђелија. На шта јој главна јунакиња, Сара, одговара: „Све написане књиге, и испричане приче, покушавају да се приближе истини, која је далеко зато што је ту, око нас” (Сарић, 2008, стр. 62). Или, „кад се дуже ништа не догађа, човек је принуђен да измишља”, каже се из ауторске перспективе (Сарић, 2008: 74). Па затим: „Некад се у дужини приче крије чега нема у њеним речима” (Сарић, 2008, стр. 81). Затим „ Оно у чему нема ничега до истине, није за причу” (Сарић, 2008, стр. 99). То је ауто-поетика пищевог стваралаштва у овом роману. Из наведенога се може запазити да она није јединствена. Контраверзе прате овај роман од почетка па све до краја.

Сарино „Примај колико могнеш, одбацуј колико мораднеш”, (Сарић, 2008, стр. 62), као да је најбоља, најобјективнија, препорука за читање романа *Сара* П. Сарића.

Дело поседује изразито двочлану структуру, занимљиву садржину и још занимљивију, чини се, форму. Оквир романа чини друштвена заједница Вукотића и Бањана и збивања унутар те заједнице, али, наравно, и унутар ширег простора. Форму – ликови, пре свега главни лик Сара. Иако је то претежно и поглавито друштвени и породични роман, Сара, а онда и Јаков (у појединим сегментима, фрагментима, и други), га поетизују у тој мери да је то и поетски роман, а затим готово у равномерном односу – и психолошки.³ А то га све чини и доста сложеним делом. Густо застори покривају овај слојевити роман. Упркос томе, или и захваљујући томе, остаје отворена његова нескривена узбудљивост. На релацији „између фантазмагоричног и стварног, и

³ Сарићев роман је, истиче М. Егерић, „развијена свесћ о психолошком, освојена у све три психичке димензије: као индивидуално несвесно, као породично несвесно и колективно несвесно” – (Егерић, 2010, стр. 727). Нагласио аутор.

измаштаног и могућног” (Недић, 2014, стр. 125). Све су то особености које знатно утичу на вредносну компоненту дела, често сјајну попут првине, тако да се чини као изненађење, чак и онима који добро познају Сарихев богати и сложени романескни опус.

Роман *Сара* је, наиме, необично конструисан. Заправо, конструисан је тако да то необично у њему није само необично, него понекад изгледа више него необично, управо чудесно необично; готово као књижевни експеримент. То је један, стилски, елемент овог дела. Као да је био магијом осенчен. У најкраћем он би се свео на ово: испретураност прича, или, погубљени редослед прича у низу, приче које су из неког разлога помешане у низу (реду), па онда као непажљиво, као хаотично а у ствари, веома пажљиво одабиране (смештане) у нови низ (ред). Нешто се најпре догодило, па се онда прави осврт како се то догодило, увек уз додатно преплитање. Може се то именовати и као паралелни ток приповедања, или као свеприсутство приповедања (интензивно приповедање, приповедање као сврха самом приповедању, приповедање по себи), односно као тотално приповедање, или приповедање тоталитета. Неретко, на пример, у једној истој реченици, струји истовремени (паралелни) исказ о два различита, међусобно чак супротстављена, догађања, наравно, визуелно односно графички засебно одвојена у тексту. То је обично (уобичајено) приповедање и приповедање на начин тока свести (које прати ток свести).

Није ушао у Колибу; јуче сам кришом сам одио у цркву; високо над њим, у рачвама јасена и ораха, изукрштане зраке и сенке; њо слушао сам Сару, и клечао њред Христом; зраке и сенке, исечене и набацане једне преко других, видео је тако јасно да му се чинило да их, ако би се попео горе, може сложити у сноп; свако се, у њонечему, моли друкчије; неуласком у Колибу, а и по његовом одлажењу, видело се да није обавио оно због чега је долазио; свако има своју молићву, исти само њо ријечима; под њим се укрштале ноге, изнад корачаја тело мировало као да је стајало испред Колибе; прошао је подно уљаника, према кући; њред свима је, без зазора, рекла да и њравка и камен имају своју душу, и да са сѡрахом одлазимо у цркву; пчеле су пролетале, и зундале, око његове главе; Сара је ѡромијенила мој живој...

(Сарић, 2007, стр. 11)

Насупрот том високом стилу приповедања који је, просто недржив на дужи ток, иако је приповедање свеже, иновативно, наистину згођено, Сарић, углавном, прибегава конвенционалним начину изражавања. Али је и оно доста занимљиво и у њему

има необичне згуснутости и лепоте. Нажалост, и неретко и прилично баналности. На пример, један од браће, најмлађи – Бориша, у ноћи, после деобе, опседнут Саром (снајом, што ипак није чудно; сви су њоме опседнути), види Сару:

„Бориша, као да је однекуд синула чудесна светлост (иако месец беше дубоко иза облака), открива да из ове ноћи, као из његове мисли, васкрсава силуета жене. Ветар је дугу свилену хаљину уго-нио између њених стегна, разносио расплетене косе. Је ли то Сара силази с неба?!; или је тишини, којој није било довољно што ју је чуо, постало неопходно да је и види?!” (Сарић, 2008, стр. 27).

Или је то, можда, знак болести, изненада наговештене од саме Саре („враћали се уназад – до оне вечери кад се, за софром, Сари омакло оно о њиховој *долесџи*; и кад су сви прекинули с јелом”) (Сарић, 2008, стр. 15). Писац је у приличној мери оптерећен чудима па и читаоце покушава да убеди у та чуда:

„Крстиња одбијена, да не може без придике, чангризања и заповедања; и кад је ухвати њене згроне, она никог, ни противника, не мрзи; за Турчином (тако овде зову муслимане), кога је посекала у сукобу на Скорча гори, сутри дан, пустила је сузу. Брзо је прође. Крстиња је Крстиња” (Сарић, 2008, стр. 22).

Добро, нека је Крстиња Крстиња и што је брзо пролази љутња, али како је посекала човека, и никоме ништа, па нека је он и Турчин, какав је то сукоб био, када је био? Све се то мора казати, све се то мора објаснити. Или та прича која се протеже кроз читав роман

„о далеким прецима, опеваним *косовским јунацима*. [...] Косовски Вукотића-јунаци су Пренто, Јанко и Машан. У великој бици, у којој је од Азијата брањена Европа, посекали су петорицу Турака, јуначки погинули, ушли у народну песму и историју, обезбедили себи место међу косовским бесмртницима, а Вукотићима славу коју они, за разлику од других, нису умели да користе” (Сарић, 2008, стр. 63).

Откуда баш петорицу да посеку? Зар нису више? Уосталом, где то пише? Чиме писац доказује њихову јуначку погибију? Ко су остали Вукотићи који се њиховом погибијом нису окористили? Писац може рећи да је то мит. Али је мит само онда ако за собом не повлачи никакву сумњу. Зашто је писцу било потребно да толико сеже у прошлост? Или да иде тако далеко, чак у Америку? Да искаче из основног тока приповедања? У Америци је био Сарин брат Милош, који им је послао новац за изградњу куће, али зашто та прича о његовом толиком заимању, о његовим хотели-

ма у којима су одседали амерички председници?...

„У Чикагу имао је неколико хотела, а у Њујорку један, највише класе: у њему су одседали богати Американци и странци, и председници САД: Вилијам Тафт 1912. и Вудро Вилсон 1916. и 1917. године. Вилсон је 29. септембра 1927, за квалитет и услугу, даривао Милоша *злајним кондиром*” (Сарић, 2008, стр. 68).

Чему тај датум? Чему то америчко даривање српским даром? Затим, кад Јаков у разговору с кумом Луком објашњава значај Књиге: „Сара је склона кад би имала коме, да објашњава да у том хаосу влада дожански поредак, као у васељени” (Сарић, 2008, стр. 80). Говори као човек који је читав свој век провео само с књигом. Или, Андрија који је још од претходног дана трагао за мајком, те кад је ујутру налази, види је у необичној светлости и необичном облику:

„Његово срце залупа; у ушима му запишта. Око њене главе светлост, идентична оној пандуричкој из које се рађа сунце; и њена појава подсети га на *Белој анђела* из Милешева којег је у школи, на табли, на часу веронауке, цртао поп Страхиња” (Сарић, 2008, стр. 245).

Бели анђео... Али посредно, преко цртежа попа Андрије. Тај поп мора да је био много вешт. То све, међутим, као да није довољно, па син, обраћајући се мајци, преноси очеве речи:

„Да нисмо спалили твоју Књигу, приче о теби биле би одмереније и не би их толико било. Ко зна како би изгледала она по којој се отац пред неким изрекао да, док спава с тобом, нема осјећај да додирује твоје тијело, да између ваших усана које се љубе и руку које се милују промиче сјен, невидљива као ваздух и непробојна као штит. Истом човјеку рекао је да му се, вазда кад је с тобом, чини да сања. Захваљујући теби, љепота се претворила у сан о љепоти; захваљујући теби, љепота се претворила у *џријеићу* која никада не оставља равнодушним; и које би сви, освајањем, да се ослободе!” (Сарић, 2008, стр. 291–292).

Да ли је то уобичајен говор синовљев мајци? Писац ништа не каже кад је то отац тако говорио сину! Но, није то све. Андрија нешто касније каже мајци и ово: „Чула си – знаш напамет наше јуначке пјесме и *Горски вијенац* – како су Турци, побдијевши на Косову, судили раји” (Сарић, 2008, стр. 292). Шта је сад то? Коме је то потребно? Сара има своју Књигу, *Горски вијенац* није њена књига, никад га не помиње, ништа из њега не наводи; како га зна напамет, зашто га зна напамет?

Језик приповедања је значајна особеност и посебан квалитет овог романа. Сарић свој говор о прошлом поткрепљује ретким речима, говореним у прошлости. Неке смо навели наводећи његов текст (*одбјена, зїране*). На крају књиге дат је и „Речник мање познатих речи и израза”. Углавном су то турцизми, како писац објашњава у краткој белешци, иако су ту и добро познате скраћенице као АВНОЈ, или НОВ. Неких пак прилично непознатих речи нема у речнику. И то је донекле у реду. Важно је богаћење језика. Чудимо се, међутим, што је писац доста и квариио то богатство језика претераном употребом страних речи и из ауторске приповедачке позиције, што се донекле може прихватити, али и из позиције јунака, што се никако не може прихватити. Списак тих речи је поприличан и оне у роману, исто тако, поприлично штрче, одударају, изгледају као што јесу: вештачки или насилно накалиемљене. Покушаћемо да их наведемо: *реаїовала* (два пута на самом почетку), *комбиновању, манифестїовале, најконїроверзнија, Танїалове муке, инсїрукцији, универзумом, хаосу, їрокламује, инцидентї, неарїикулисана, деликаїним, їгаїралним, їсїикулирају, сенїенцама, нелоїичносї, цинизма, без їакїа, инїелиїенїнији, солидарисао, лнч, реаїовање, сїадилизује, сујеїу, миленијумима...*

То су мане овога романа. И то је оно што значајно ремети укупан естетски доживљај. Штета, јер је лако могло и без тога Добро је што су то, углавном, и једини пропусти у њему.

Сарићево приповедање, као што смо рекли, често се враћа уназад,⁴ од расплета, непроменљивог, према расплету када је промена још могућа, односно, од већ свршеног чина према том свршеном чину (филмска техника, ретроспекција, монтажа различитих фрагмената се у значајној мери користи у овом ауторовом приповедачком поступку). Само што је то све изражено у много већој мери но обично, готово, како је већ назначено, као опит. Али то није експеримент, јер Сарић није остао само на томе. Напротив, то је тек зачетак, увод, нешто што најпре може да заваара. Уза све то треба још додати да је његов и иначе богати и разуђени језик приповедања, низ од углавном бираних речи, додатно обогаћен ликовним (сликовним) елементима. Реч је ту често слика. Сталним ритмичким изменама, инсистирањем на готово неприметним детаљима, текст Петра Сарића се визуализује новим значењским елементима. Његов песнички језик поставља се у функцију снажног дочаравања. Уметног дочаравања

⁴ „Прича се стално навраћа на неуралгичне тачке, (...)” (Јерков, 2014, стр. 163).

стварног. Живог живота. (У тој мери да се чини да његов роман *Сара* и није намењен обичном, просечном читаоцу, односно читаоцу просечних захтева, него одабраном читаоцу, читаоцу сараднику, што ће рећи читалачкој елити, читаоцима сладокусцима, онима који теже нешто тежем штиву, а не лаком и одмах приступачном, не заводљивом на први поглед, читаоце пажљиве и усредсређене на текст у сваком тренутку; једном речи, роман изискује будност, пажљиво или тзв. њомно чишање које су захтевали англосаксонски нови кришчари, иначе ништа од његовог укупног сагледавања, поимања његових многих особености.)

Други елемент овог романа, истакнутији у његовом другом делу, јесте његова конкретизација, односно његова реалнија основа или димензија. Ако је први део романа (који је засебно објављен 2005. године под насловом *Сџрах од свејлосџи*⁵) саткан на унутарњем, на свести (радње у њему готово да и нема, изузимајући деоду међу браћом, на једној страни, и на другој, срамни насртај кума Луке на Сару и убиство његово); други део романа обилује конкретнијим наративом, спољашним догађајима (нестанак и вероватно убиство Јаково, изражено присуство његовог одсуства у Сариној свести, њено виђање с њим, оностраним; синовљев, Андријин мудри, изнивелисани однос према том фантастичном заокрету у мајчиној свести, његов могући/немогући одлазак у Москву, његово страшно писмо отуда, које можда није ни његово и које је Сару поново оставило без ичега (исказ у *рајно време бездегнџе је у колиди*, што је факат али и паклена иронија), сада и без наде, а уза све то и сумња да је Андрија уопште жив, затим спаљивање Књиге, Светозарева смрт, отимачина жита и стоке. Ако је први део романа говор о деоби међу браћом, други део је говор о деоби међу свима људима, међу целим народом; говор о општој деоби, дивљачким нагонима, освети, потискивању традиционалних вредности, изгону Бога и цркве из заједнице. У ствари, други део романа је слика раслојавања живота и то не оног симболичног, пуног наде, вере, уздања, него конкретног, стварног и сировог живота, онога живота који је преиначен у страх од живота.

То је поглед на прилике у Другом светском рату и нарочито на време непосредно после његовог завршетка, када је отпочињало нешто ново и сасвим друго и другачије. Одмах да нагласимо – то је другачији поглед. Из перспективе побеђених и поражених,

⁵ Петар Сариф, *Сџрах од свејлосџи*, Београд: Народна књига–Алфа, стр. 5–219.

који хоће да укаже на то да никакве победе није било. Само порази и само поражени...

Већ из тог разлога он је драгоцен. Али тај разлог не би био довољан за једно уметничко дело, поготову успело уметничко дело. Оно дочаравање о коме смо говорили у првом делу романа, овде (у овом другом) је у потпуности заокружено и остварено. Само што је сјај тога остварења овога пута ледено хладан, безнадежан, егоистичан и еготистичан, иако под плаштом велике Наде, великог уздања. Ако је једна људска прилика, притом пуна људске лепоте и доброте, непорочна, готово као права (прва) хришћанска душа, да би избегла даља злостављања, понижавања и неизвесност за судбину своје деце, морала да изабере самоубиство, растанак од живота и нарочито од деце, посебно дирљиви растанак од најмлађег детета, девојчице Милице, онда је то највећа осуда тог злог времена и људи који су узели на себе да то зло време предводе. И то није све, јер поред мајке која бира смрт, син којег је посетила у Билећи, одбија скојевску књижицу и бира бескућништво, не желећи да и даље буде с онима (да их подржава) који су му све отели и мајку понижавали, одузимајући јој све а потом јој удељујући ништа, ништавну милостињу).

Трећи елемент, засебни део овог романа, представља његов главни лик, Сара. Није нимало случајно што је њеним именом роман насловљен. Јер је она, да то одмах нагласимо, један од најлепших ликова новије српске прозе. Стварна и нестварна.⁶ Жена Јаконова (Сарић намерно инсистира на овом старинском облику старог имена, имена једног од библијских праотаца), мајка Андријина (у првом делу романа) и Илијина и Миличина (у другом).

Говору о Сари претходи говор о њеној Књизи. Књига је Сара, Сара је Књига. Поседовање Књиге је Сарино главно спољње обележје. Она излази из Књиге и нестаје у Књизи (иако Књига, заправо, нестаје пре ње).

Шта је Књига у роману Петра Сарића? Да ли је то засебан лик (конкретно објекат, предмет, у функцији лика), Књија-лик, како то истиче проф. З. Павловић? (Павловић, 2013, стр. 183–188)⁷.

⁶ „То је флуидан, сензуалан, загонетан, лирски конотиран књижевни лик, пун емотивности и разумевања за другачији доживљај стварности, али немоћан да се у свом појединачном осећању света одупире диктату историје и идеологије” (Недић, 2014, стр. 127).

Књига је најзагонетнији део садржине романа Петра Сарића. Каква је то Књига? Која је то Књига? То нам је непознато и остаће нам непознато.

Није Библија, мада упућује на Библију – у *шоме* је њена зајонетносѝ (ауѝор у новинским инѝервјуима ѝовори да је *шѝо* Сарина Библија⁸). Само је једна књига Књига. Ни из текста романа се не види да је Библија, осим ако није у питању више него слободна прерада онога што је речено у Библији. Присуство духа Библије се само на једном месту нешто јаче осећа:

Много шта јављаће се пре истинског догађања, или после њега. Време његовог дешавања безначајније је од времена његовог приказивања.

Што је било, јесте или ће бити; што јесте, било је или ће бити; што ће бити, јесте или је било. (Сарић, 2008, стр. 146)

То је дух (дах) Књиѝе ѝроѝовједниковоѝ.⁹

У другом делу романа, Сара ову књигу симболично спаљује, као знак укидања сваке наде и спасења за њу. Сара је, нарочито у првом делу романа, песнички лик. Лик из поезије. Жена *адамскоѝ колена*. Лик који је у ствари више мит.

Она је у првом делу више нестварна но стварна; у другом, више стварна (можда и због тога што је остала без оба своја ослонца, и без Књиге и без Јакова) но нестварна, иако и овде са значајним уделом нестварног (фантастичног), као што је немогуће њено виђење с несталим мужем (сем ако он није дезертирао, од чега?

⁷ „Да ли ту настаје сумња да се аутор романа није могао да одвоји од свог лика или је то само сумња, јер је Књиѝа-лик само мисао-промисао која треба у роману Сара да постане његова свест и памет? Ко је, онда написао ту књигу у Књиѝи-лику? и колико је Књиѝа-лик остварила своју литерарну вероватноћу и егзистентност као лик романа?” (Павловић, 2013, стр. 183)

⁸ „Та Књиѝа је нека врста Сарине Библије. Донела ју је из рода. Она симболизује неки далеки, непознати свет, наговештава, или предсказује неке будуће однесе у људској заједници, нешто што код људи изазива знатижељу и опрез. Тако Сара, захваљујући тој Књиѝи постаје још већа загонетка” (Политика, 10, III 2009. <http://www.politika.rs> 9. III 2015). „Сарина књига увећава тајну о Сари. Она је њена Библија. Сарина физичка и духовна лепота подједнако изазивају и дивљење и страх. Сарина књига, као и сама Сара, заједно нам помажу да завиримо у себе и да се у том бездану, или космосу, сасвим не изгубимо – стално питајући се, у чуду, да ли то на шта смо наишли припада нама, да ли смо то ми?” (Ракочевић, 2014, стр. 16)

⁹ Упоредити: *Шѝѝо* је дило *шѝо* ће диѝи, *шѝѝо* се чинило *шѝо* ће се чиниѝи, и нема нишѝа ново ѝод сунцем (1: 9). *Шѝѝо* је дило *шѝо* је сага, и *шѝѝо* ће диѝи *шѝо* је већ дило; јер Боѝ ѝовраћа *шѝѝо* је ѝрошло (3: 15).

од живота, за разлику од јунака романа *Живи и ѿамјии* Валентина Распутина који је дезертирао само из ратне јединице). У сваком случају, она је уобличена (преобличена) од симболичне у конкретизовану визију, од жене мита у обичну жену, од жене за којом се уздисало у жену која је уздисала; од жене наде у изјаловљавање наде, од могућности излаза у немогућност излаза.

Да бисмо схватили Сару, морамо схватити Књигу с којом се она поистовећује или изједначава. Али, како да схватимо Књигу кад о њој ништа не знамо, кад о њој у самом роману нико ништа не зна?

На Књигу је прва указала Крстиња, одакле она код Саре: „из рода је донијела накву Књигу коју, ко и себе, крије; [...] Зедем од те њене Књиге коју држи далеко од наших очију, а само се скрива што у њој пише” (Сарић, 2008, стр. 17). Ако се нешто што је негде написано само скрива и ако је далеко од очију, ту нису чиста посла. Тако се око Књиге (и Саре) плете мистерија. Књига задобија својство натприродне моћи. Крстиња истиче: „Ко зна какве је мађије донијела из Херцеговине. Или је све из оне Књиге. [...] Више страхујем од њене Књиге но од ње” (Сарић, 2008, стр. 29). Нешто касније, она Књигу доводи у везу с неким њеним (Сариним) рођаком:

„Чуло се однекуд, да је за њу прионуло нешто и од њеног рођака (по мајци) који пише песме, од којих је мало ко шта, и у Херцеговини, разумео; и које она, кад остане сама, више певуши но рецитује. Можда је и њена Књига из његових руку” (Сарић, 2008, стр. 34).

Непознато се покушава објаснити познатим; тако око свега настаје фама. Зашто су те песме Сариног рођака неразумљиве? Да ли су и за Сару биле неразумљиве? Зашто су певушене, а не рецитоване? Зашто је нечему што није било разумљиво поклањано толико пажње да је чак певано (певушено)?

Што се више знало о Књизи, мање се знало о Сари. Тако Јаков промишља: „Зато се прича о њој, и њеној Књизи, тако заразно ширила. Зато се о њој тако мало знало.” Загонетку изазива следећа његова мисао: „Да је друкчије, ни овог записа, о њој, не би било” (Сарић, 2008, стр. 46). Који је то запис у питању? Овај роман?

Сара не располаже ексклузивним правом на Књигу. „Књигу називате мојом и зато што знам да читам.” А затим: „Сви сте њени противници, а ваша је колико и моја.” Књига је тајна. Тајна је страх. Сара је страх. Она која покушава да се од Књиге дистанцира, слуша од Анђе, да се од ње не може дистанцирати: „Та Књига

је између тебе и нас. Страх од ње, и од тебе, кад би било могуће раздвојити” (Сарић, 2003, стр. 58). Наравно, проблем је и што Сара није једна од њих, што је дошла из другог краја. То и Књига је одвајају: „Смета им што бар у нечему ниси као једна од нас; и што ниси одавде. Мисле да то од тебе прави та Књига” (Сарић, 2008, стр. 59).

За Књигу се, као и за Сару, нарочито занимао кум Лука. Јакову (који се изједа због деобе) је он потребан да прича о томе, њега занима Сарина Књига. Тихи, невидљиви Јаков говори о потреби да се Књига уништи (први тако наговештава нешто што ће се десити) налазећи, у недостатку других доказа, да је она узрок њиховим деобама („намјеравао да је наговорим да књижурину спалимо; налазио, као моја браћа и рођаци, да нас та Књига залуђује; да нас удаљава од Саре; и да је из ње потекла наша диоба...”).

Кум Лука који је важио за веома проницљивог и разборитог човека, човека који је много тога знао и који је желео само тај разговор о Књизи, добија прилику да се покаже (докаже) мудрим: „Нећете је спаљивати; не дај, Боже! У њој је истина о нама. [...] Који разумједне Књигу, упознао је Сару; који упозна Сару, разумио је Књигу!” Затим доводи себе у близину Књиге и Саре, значајно девестирајући и Књигу и Сару: „Чуо сам за њу и прије но је Сара дошла. И ја имам једну. Све књиге су сличне. Свијет ће друкчије изгледати кад не буде куће без Књиге.” А онда се поверава, казује се Јакову, само што овај, поштен и честит какав је био, то не види. „Снивао сам Сарину Књигу; као птица, слијеће ми на длан. Кума испред мене маше рукама, ко крилима.” Готово, као код Бокача. Да би конкретно прешао на ствар: „И, дај више да не затурам, но да те упитам: били ми кума дала Књигу? Да преноћи код мене. Били?” (Сарић, 2008, стр. 79). Да преко Књиге доспе до Саре.

Јаков, ништа не слутећи (додуше тада ништа није наговештавало кумовско бешчашће), још га подржава у томе: „Ја бих ти је оберучке, и за стално, дао.” И док кум Лука уздиже Књигу (Сару), он је, опхрван деобом и животом у колиби, збуњен:

„Неки мисле да би било најбоље да јој се затури траг. У њој се мијеша што је било, што јесте и што ће бити. Почетак је на мјесту краја, крај на мјесту почетка. [...] Без Књиге, мислио сам, била би нечега ослобођена. Била би ближа нашијем женама. И мени би, с њом, кренуло набоље”.

Свестан ипак да не може, у погледу кумовог захтева, ништа да учини: „Све јој могу заповидјет, чујеш, осим да је некеме да” (Сарић, 2008, стр. 80).

Ипак, после тог њиховог разговора, Књига необјашњиво нестаје. Појављује се тек у другом делу романа у Сариној свести опседнутој губитком (нестанком) Јакова: „У Књизи пише да може поманитати и онај кога су сви одбацили, или је он све њих одбацио и одметнуо се; и онај који се преко мјере суспреже и трпа у себе” (Сарић, 2008, стр. 188). Слика и прилика ње саме, или Јакова, или ње и Јакова. Значај Књиге у овом делу романа значајно опада. Књигу претичу стварни догађаји. Оно што је било само могуће (могући свет) замењује се, наизглед, немогућим па ипак могућим збивањима. То је опсењујућа стварност. Одвећ видљива стварност иза које се ништа не види.

Јаков који никад није остварио ближу, приснију, везу с Књигом, после нестанка, доведен је, на чудан начин, у везу с њом. То је учињено у Сариној свести: „Синоћ сам те снивала. Мртвог. Грлила твоје беживотно тијело, љубила камена уста. И први пут успјела да те, несметано, додирујем. Живот не познаје такву њежност. То ми је помогло да спалим Књигу!” (Сарић, 2008, стр. 216). Дакле, чини оно што је Јаков потајно желео. Ипак, она том чину није сама присуствовала.

„Она је одбила да присуствује спаљивању своје Књиге. Илија и Милица, за ту прилику, наложили су ватру више куће, близу трапа за кртолук; Андрија је, на рукама које су се тресле, донео Књигу. Није дала да је спаљује неко други; шта ћемо, дошло такво вријеме; нити да ко, осим њене деце, присуствује спаљивању” (Сарић, 2003, стр. 232).

Спаљивање Књиге је спаљивање илузија. Књига је спаљена као нешто што је било добро (доносило добро) а после је постало (доносило) зло.

Књига се потом јавља још само као сећање на Књигу. Ипак, као да за Сару није било довољно што је она спаљена, „мораће, и у мислима, спалити своју Књигу” (Сарић, 2008, стр. 342).

Сара је роман-лик. Ексклузивност овог Сарићевог романа. Највећа његова вредност. У првом делу, заједно с Књигом (Сара: Књига) она је симболична, недосегнута висина, изнад свих и мимо свих. У другом делу романа, без Књиге (и Јакова), она је скрајнута на само дно; чином свога самоубиства, она, међутим, изражава најогорченију осуду *црвеној дездожњишћива* (Сарић, 2008, стр. 239). Бира да оде да би они (деца) остала.¹⁰ Паљење Књиге био је знак за гашење њеног живота.¹¹

У првом делу романа, док је постојала Књига, нада, око ње су се плеле легенде, стварао мит; у недостатку других прича, она је

сама прича. У другом делу романа збива се управо супротно, на делу је депоетизација њеног лика, демитологизација и огољавање.

Исто се збива и с романом (наравно кад су у тако блиској, непоследној вези; кад је Сара: роман, а роман: Сара). Он се из сфере етичких проблема (надградње живота) спушта у сферу чисто егзистенцијалних токова, егзистенцијалног битисања, борбе да се очува голи живот и спречи распад (раслојавање) породице.

Шта је била и шта је потом (п)остала Сара?

„Очи виде, уста зборе: *јорска вила!*” (Сарић, 2008, стр. 23). Остављена без мужа („Откад су одвели Јакова, оно што је дотад мировало покреће се, а оно што се скривало показује се; као да ништа није какво је било, и где је било” (Сарић, 2008, стр. 195); без куће, „Америчког дворца” („у ратно време безбедније је у колиби”), свесна да остаје и без најстаријег сина („*прелази на сирину нејријашеља који њодијеђује. И зашо, шшо њодијеђује*”), а дилема да ли је он, можда, и физички нестао, после дилеме („Полазећи за Андријом, покушала је да спаси децу. Али, хоће ли их спасити?” [Сарић, 2008, стр. 298]) јер, „Ако их је исти потказао, и друго ће бити исто” (Сарић, 2008, стр. 315) потпуно је слама. Радије бира смрт, него промену свога идентитета:

„Није препознавала себе. Било јој дошло да разбија и руши све на шта наиђе. Постала је један од оних насилника од којих се целог живота ужасавала. Најбоље је не тражити објашњење. Они који су ти убили домаћина, завели сина (ако и њега нису убили!), опљачкали те и довели до просјачког штапа, сад ти удељују! Направили су од тебе оно што су они били. Има ли горег, људског пораза?” (Сарић, 2008, стр. 322–323).

Све њено време, слило се у једно: „Што није било, сад је; што је било, сад је; што ће бити, сад је...” (Сарић, 2008, стр. 354).

¹⁰ „Друкчија од свих, неодољива, тајновита, мудра и племенита, Сара у исти мах разјарује и привлачи. Ништа мање од њене лепоте, по Сару је кобна њена чаровита узвишеност, даровитост и беспримерна доброта и незлобивост. Као да, по ко зна који пут, увиђамо да у постојећем нема постојања за најбоље људе и највише тежње! Оно што Сара, којој су редовно враћали зло за добро и мржњу за љубав, највише може у таквом свету јесте да самоубиством спасе своју децу од зала која је магнетизмом своје кобне издвојености и на њих призивала” (Гордић, 2009, стр. 262).

¹¹ „Мртва Сара спаљена у Књизи-лику, изгорела Сара само је могла-морала да намакне омчу око врата и да тако оде из света у којем више и није постојала и да тако оде у жељу света мртвог мужа” (Павловић, 2013, стр. 186).

Њен одлазак млађем сину у Билећу открива сву њену оголелост. То поглавље показује колико ју је то ново време осиротело и уозбиљило. Ни трага од њеног некадашњег митског ореола, светлости, симбола, узбудљивости, заштићености тајнама...

Одувек је, после Јаковљевог нестанка, знала да ће се обесити у Шумљатој долини, где се склањала „од људи који, откад се заратило, не личе себи” и где се састајала с Јаковом. (То је граница њене „тешке одлуке и преокрета”.¹²) Али онда, „кад би сусрет с њим изостао, [...] она помисли на уже које би могла себи да намакне на врат” (Сарић, 2008, стр. 235). Пре сваког одласка тамо, „јер није сигурна да ће се Јаков појавити; и да ће се она вратити” (Сарић, 2008, стр. 236). У долини, где „лепшег места, ни за живот ни за смрт, нема!” (Сарић, 2008, стр. 235), у којој, „као да није могуће никоме, ни себи, задати бол, ни одузети живот” (Сарић, 2008, стр. 238). *Као да није могуће...* Значи, могуће је...

Припреме за тај завршни чин, Сара је брижљиво спроводила. У ноћи „Сарине коначне одлуке” она је, једва се одвојивши од ћерке, „разабрала: *Твоја Милица синоћ је дила између две Саре: дјежала је од једне, јурила за друјом!*” (Сарић, 2008, стр. 353). Ко то каже *твоја Милица*? Неко са стране. Наводи се да је то био „само *јлас*”. Објашњење је уследило нешто касније и оно је неочекивано: „Оно што си ноћас чула, био је Божји глас!” (Сарић, 2008, стр. 354). То јој говори Милица. Милица, или можда њена подсвест опседнута смрћу?

Последње, завршно поглавље романа испуњено је грозничавом напетošћу. Сара се у њему више брине да се не сретне с Милицом, него за испланирано одузимање, или можда исправније, прекидање сопственог живота.

Писац појачава ту драматичност. Као што је то учинио на почетку свог романа, његово приповедање се изводи истовремено у два тока: његово (спољашње) и Сарино подсвесно (унутрашње). Сама актерка драматичности истиче шта ју је на то натерало: „*Оно чега сам се цијелој живојој гржала, шито ме водило и носило, не јрејознајем*” (Сарић, 2008, стр. 355).

Све је у кући поспремила, довела у беспрекорни ред.

У том спремању, ушла је у потпуну конфузију. Бојала се да се не предосмисли и устукне („Нема самоубице који није помислио на одустајање” Сарић, 2008, стр. 357), бојазан „Да се није срела с оном Саром која ју је окренула против Христа; која би једино

¹² „Свет његове прозе обележен је тим тешким, мукотрпним изласком на границу тешке одлуке и преокрета” (Јерков, 2014, стр. 162).

могла да је врати с губилишта?” (Сарић, 2008, стр. 358). Ко то пита? Сара, из пишчеве приповедачке позиције или своје? Сара која није против Христа, не иде својом вољом у смрт?

Изашавши из куће понела је само уже. Не и ћебе, као што је чинила раније.

У своју долину ушла је потпуно измирена са собом. „Ништа не може унутра, осим она! Каква одбрана! Победиће који се брани, изгубиће који напада.” Док је „тражила комаде неба” молила се: „*Боже, славо моја, немој мучаиши; јер се усџа бездожничка и усџа лукава на ме оџворише; осмех на њеном лицу потврди да јој се Господ јавио; враћају ми зло за добро моје, и мржњу за љубав моју...*” Као старозаветни Јов. С тим што се Сари Господ одмах јавио. Нема сумње да је то речено из Сарине приповедачке позиције. Одакле је једино било могуће да се нешто тако каже? Пришла је „оном стаблу, под којим је доживела најлепше тренутке с покојним Јаковом” (Сарић, 2008, стр. 358).

Није могла чути Миличино дозивање, кад је видевши да нема мајке у кући, излетела из ње.

Пад, или уздизање? Или, само осуда живота који су јој други наметнули? Осуда оних који су њу осудили?

Самосвојна и самостална, стога осуђена на сукоб са околином („ко год шта скриви, њој прикачи: ако смо и с ким у гријеху, с њом смо”) (Сарић, 2008, стр. 264). Одана мужу и породици. Одана истини и правдољубивости: „потрудимо се да наше пријатељство не полази од мржње према другоме” (Сарић, 2008, стр. 62), она „Никоме ништа није наудила, никоме није на пут стала. Нити се на кога срдила. Нити је кога криво погледала” (Сарић, 2008, стр. 69). Притом, чудне лепоте, лепоте која није могла стати у некакву схему, једну одређену слику или представу, лепоте која се стално и изнова обнављала, мењала („Зачарани њеним изгледом који никад не наликује ономе што су последњи пут видели”) (Сарић, 2008, стр. 70) остајући далеко, недосегнутом („Њено лице, као да није могуће додирнути”) (Сарић, 2008, стр. 85). Жена која је лепоту „претворила у сан о љепоти” (Сарић, 2008, стр. 292), лепота од које се страховало („Страхују од њене љепоте!”) (Сарић, 2008, стр. 102). У Јакову је нашла мужа и пријатеља, без кога велико зло рата („у рату је свако губитник”) (Сарић, 2008, стр. 211) није могла да преброди.

Она се постепено конкретизује (обликује) у непрекидно суздржавање, потискивање, у стрепњу, страх. Једном речи: у мартиризам. А томе свему није могла одолети. Иако јој упорност и

пожртвованост никад нису недостајали. Ипак, толики терет зла, притиска, није могла да поднесе.

Таквој Сари се највише (и једино) приближио Јаков. „Нек је *гјело* мање видљиво од *негјела*”, истиче он (Сарић, 2008, стр. 167). Када је нетрагом ишчезао, ишчезла је и она, најпре духом а потом и телом.

Сара је остала тајна и за њеног мужа. Јаков, најстарији од браће Вукотића, потпуно је био у сенци своје жене Саре.

Не могавши да се одупре деоби („тајни деобе”), он је (као најстарији, разуме се) онај који се одлучио за деобу. (За деобу су били сви, али сви нису могли одлучивати.)

Занет Сариним лепотом, био је занет и животом. Песник, не приметан, тих, скроман, ненавидан, у свему подређен жени, истрајан и одлучан. Радознао, запажао је све(т) око себе, сваку појединост („заустављен под косим поподневним зрацима, стајао пред Колибом”) (Сарић, 2008, стр. 11). Где све није гледао, шта све није видео.

Прије неки дан пошао Јаков са Шпиром Глигоровим на Велимље. Изнад куће Вучине Томова, Јаков изостао и Шпиро га упитао:

Шта је, Јакове?

Нешто гледам, одговорио је.

Шта гледаш, Јакове?

Онамо, у трави, мрави вуку неку гранчицу. Толико су ситни да изгледа да се гранчица сама креће.

Жртва Сарине изузетности („Ни мене, поред тебе, не гледају ко прије. Твоја мана јесте у томе што не чиниш како се очекује, и тражи, од тебе. Никога не зачекујеш, али никоме и не аминујеш. Они на једну страну, ти, сама, на другу!?”) (Сарић, 2008, стр. 41), он нема храбрости да се свету супротстави (најбољи пример за то је кад идући са Саром на коњу кроз насељена места он јаше, а кроз ненасељена – Сара, („Од тога – да жена јаше а мушкарац јој води коња – овде нема веће срамоте”) (Сарић, 2008, стр. 36).

Исто тако, на Сару која је на све око себе остављала утисак, он је оставио утисак, подижући кућицу за зелембаћа; утиску из детињства није се могао отети.

Створен да разуме и прашта. Лопова који је покушао да му најбољу пчелу украде, спашава сигурне смрти, и поврх тога, осрамоћеном, уверава га да за то нико никад неће сазнати („Замисли, ко да ништа није било”) (Сарић, 2008, стр. 112). И било је како је казао, чак нам ни писац не казује његово име.

У томе „као да ништа није било” (Сарић, 2008, стр. 153) он ће тражити излаз из мучне невоље с кумом Луком. Ипак је морао да убије, не зато што је он то хтео, него што је видео да се кум нима-ло није покајао, чак је продужио у истом, нечасном, правцу.

Јакова углавном прати онај пишчев двојни текст; то се збива у одлучним, битним тренуцима, као, на пример, када сазна за кумову превару:

Потражио јој је руку; чим се раздани, идем у Подљућ да убијем ја-га!; наишао на хладне и влажне прсте; наћи ћу ја њод земљом!; савија њене прсте, и они остају савијени; само, не знам како ћу с њом; исправља прсте, и они остају исправљени; она ништа није крива!; прислања их уз образе, у њима нема топлоте ни дамара; не може бити крива!; не чује њено дисање, као да није жива; дјежећи од груде сиварности, она се склања у сан; жива је!; њојазно је и обрљао свети кумство; кад би могао нешто да јој каже; ко се њоме надао?! а шта да јој каже?; боље да је и мене и њу удио; мисли, којих се плашио, нису пропуштале оне које је, покушавајући да се сабере, призивао; његовом смрћу почеће овај дан... (Сарић, 2008, стр. 138–139)

Нема га у првом поглављу другог дела романа. Јавља се само ретроспективно. Одведен је да се никад више не врати. И да се никад ништа о њему више не чује.

Одведен од „отпадника” и „несрба”. Ипак се, у том погледу, одвајао од Саре:

„Осуђујем их што су погазили Цркву, али се, за друго, не жестим на њих; међу њима има заведених и поштених, највише дјеце и сиротиње; доћи ће кад ће скупо платити своју заблуду. Јакове, зар вјерност краљу мораш доказивати мржњом према другоме, па и према комунистима?! Чула сам: колико си за једне, њолико си њојив гру-ћих!” (Сарић, 2008, стр. 195–196)

Страдали су, ипак, од једних истих. Јаков готово напречац, Сара неку годину касније.

(У роману се то не поставља као проблем, чак се кум Лука уопште више не спомиње, али нису ли они макар делом страдали и због њега. Убиство је убиство.)

Састанци Саре с мртвим мужем у њиховој долини, роману Сара дају, поред осталог (поред поетске, симболичне) и димензију фантастичног.

О томе сам писац истиче: „Сарини и Јаковови сусрети нигде као у Шумљатој долини нису тако јасни и тако блиски. Непоновљиви” (Сарић, 2008, стр. 235). *Непоновљиви... Тачно тако.*

То је, наравно, симболично састајање, а Шумљата долина симболично састајалиште. То место је Сару подсећало на детињство. С Јаковом, оно је постало у истини светилиште. „Под овим храстом толико је пута била с Јаковом; под њим су водили љубав; ’овдје се зачело све троје наше дјеце” (Сарић, 2008, стр. 237).

Две су димензије тог њеног сусретања с мртвим драгим. Једна је та фантастична, друга ужасно реалистична, чини је „уже које би могла себи да намакне на врат” (Сарић, 2008, стр. 235).

Шумљата долина се јавља као нека врста рајског врта. „У њој као да није могуће никоме, ни себи, задати бол, ни одузети живот. [...] место блаженства и илузија”.

Сара је ту поново нашла Јакова.

„Грлили су се страствено. Љубили се. Била је блеђа но малопре кад је од смрти готово ништа није делило” (Сарић, 2008, стр. 238). Да видимо, ко то каже? Неко ко посматра са стране. Али нема ту никог осим писца. Како он тако нешто може да каже? Само тако што ће изменити перспективу приповедања. Иако су то његове речи, јасно је да их он не може изговарати. То је унутрашњи говор његовог главног лика, Саре. Слуђена жељом (страшћу) за ишчезлим вољеним човеком.

Она га, чак, чује како говори: „Рат је старији од човјека. Код нас, од Косова, траје. Бог не престаје да нас опомиње. *Црвено бездомништво*, можда је његова највећа, и потоња, опомена, и казна. Поражени су, чујеш, ван закона.” Она чује практичне савете неопходне за живот (за наставак живота): „Мислим да си разумјела да све треба да препуштиш Андрији; нека га, чујеш, са скојевцима и комунистима! Не дој се, ништа њихово неће примити! За светогрђе нема мјеста у његовој души. Тијелом ће бити с њима, душом с нама” (Сарић, 2008, стр. 239).

Своју је тајну управо саопштила том најстаријем сину који је, не нашавши је у кући, трагао за њеним лутањима. „Поручио ти је да ми, као он, о свему причаш...” (Сарић, 2008, стр. 271) Тако је Сара жртвовала своју тајну, да би заузврат успоставила неопходну контролу над својим сином.

Али је и син био промућуран. Укида ексклузивност Сариног састајања с мужем; враћа је у стварност („Знаш, мајко, и ја се састајем с оцем!” (Сарић, 2008, стр. 289). Укида њену опчињеност Јаковом. Сара се буни: „Као да не знаш да је само мени омогућен сусрет с њим” (Сарић, 2008, стр. 290). При томе изједначава време пре Јаковљеве смрти са оним после тога. „Он се, и за живота, солидарисао са мном више но што ико мисли и зна, а откад није

међу живима, постали смо једна душа.” *Једна гуша...* Она је Јакова слила у себе... (Али, ово *солидарисао...* Где ли писац нађе ту реч? Где су били уредници, где лектори?)

Дакле, исто је. Али, није исто: „Он не говори теби *једно* а мени *друго*, али исте његове ријечи за мене могу да значе једно, а за тебе друго” (Сарић, 2008, стр. 291).

Наравно, ако се и син виђа с оцем, онда нема више њеног виђења с њим. Андрија је надмудрио мајку. Одузео јој њену илузију.

Несрећа је била у томе што она није могла живети без илузије.

Неверство и подлост кума Луке и последице које су из тога произашле учиниле су га једним од главних учесника у збивањима у роману Сара П. Сарића. Поред деобе (и деобника, браће и снахе), Колибе (куће) и рата.

Угледан и мудар, високо поштован („Био је више но кум, више но брат. Ко је чуо за њега пожелео је да га упозна и да га виде с њим” (Сарић, 2008, стр. 124), уман и способан да запажа и оно што други нису („Он зна што другоме не пада на памет” (Сарић, 2008, стр. 129), говори Јакову: „*Некад се ствари иако силећу да испаднеш иросџак ако покушаш да се иправаш и доказујеш како ти ниси иочинио, иако у иоми никаква угјела ниси имао*” (Сарић, 2008, стр. 45). Рекао му је, у ствари, шта ће бити са њим и са Саром. Кум Лука, чија „реч не промашује” (Сарић, 2008, стр. 66), још му је рекао да је сањао Сарину Књигу, тражио од њега да утиче на Сару да му је да, на једну ноћ. Да је Јаков могао да види, видео би.

Али Јаков ништа није сумњао. Својим положајем („Брат је од оца и мајке, кум од Бога”) (Сарић, 2008, стр. 77), кум Лука је имао отворен приступ код Јакова и Саре. Апсолутно поверење. Њихова апсолутна оданост и Сарина надстварна лепота, међутим, нису могли заједно.

У првом покушају да нешто ближе допре до Саре, сам се зауставио. Изван куће, у Јасенову, на светлости дана, када му се „учинила лепшом но икад. И од оне из прича!” посегао је за њом, за њеним лицем („нежно обујми њене образе!”) (Сарић, 2008, стр. 84), хтео је да је одвуче у жбуње, или иза стога сена. Али, ништа од тога:

али се пред лицем које је изнутра светлело и које, као да га није додиривао, ништа није примало ни одбијало, уплаши; горе је свевидеће Небеско око”; и он устукну. Њено лице као да није могуће додирнути. Ништа не рече. Само коракну натрашке, тетуралући се. И посрамљен, не осврнувши се, упути се храстовој шуми. (Сарић, 2008, стр. 84–85)

Тада се још дојао Бога, знао за стид; још се могао извући. У исто време је схватио да се разилазио са самим собом: „Био је сам себи непријатељ кога не само што не успева победити, но од њега не може ни побећи ни одвојити се. Лепо је погинути” (Сарић, 2008, стр. 85).

Тако се у роману, упркос готово немогућој ситуацији (околностима) – кумству, усред људи, кућа, шума и долова, митова – по маља и прича о забрањеној љубави.

Онако како је Јаков, ништа не знајући, ништа не сумњајући, наговестио:

Како је могуће, чујеш, да се један тако споредан детаљ, који нема никакве везе с главном причом и који ништа не значи, убаци у њу, пресијече је на најнезгоднијем мјесту, и постане важнији од ње?! (Сарић, 2008, стр. 88)

Изненадно рушење зида колибе, Јакову је могао бити упозоравајући знак. Луку, после онога што се догодило (са Саром и њим самим), ништа више није могло зауставити:

Послије Јасенова, морала би да зна да до овога међу нама мора доћи, да ме више нема шта спријечити. Кумство више помаже, но одмаже: нико неће посумњати! (Сарић, 2008, стр. 91)

Однекуд је видео знак који је само он видео: „Знак на лицу жене види само онај коме је упућен?” (Сарић, 2008, стр. 102) А нешто раније, приметио је: „Знак поруке, рекао је, види само особа којој је упућен” (Сарић, 2008, стр. 89). Упркос упозорењу Јакову да не оставља Сару ноћу саму у Колиди, овај му је, поново ништа не сумњајући, врата Колибе оставио отворена: „Скоро ћу у Мируше. Звао ме њен отац. Припазићеш на Сару, док се вратим” (Сарић, 2008, стр. 102).

Када је Сара, после неког времена, заиста отворила врата, у ноћи, пред њим („Шта је било, куме?! Је ли жив?!”) (Сарић, 2008, стр. 125), и кад је касније, те исте ноћи, отворила још једном врата, овога пута, Јакову, он је могао чути најпре само једну реч („Кум...”), реч која га је нагнала да узмакне, а затим је чуо и шта је било с њим (кумом) – „Силовало ме кум Лука!” (Сарић, 2008, стр. 137)

Догодило се нешто нечувено („Има њимјера између браћа и сестре, између кума и куме – нема!”) (Сарић, 2008, стр. 143). Нечувено и невероватно да су се Сара и Јаков одлучили на исто тако нечувени и невероватни мук („Најбоље је да гледамо што други не виде, слушамо што други не чују, говоримо што други не разу-

мију” (Сарић, 2008, стр. 151), да бране лаж („Може ли лаж да одбрани? Може ли главу да спаси?”) (Сарић, 2008, стр. 144), да се начине „као да ништа није било” („Чујеш ли ме”) (Сарић, 2008, стр. 153). Зато су морали да иду у Подљут, куму на сусретање (виђење, да они виде, да и он види – шта даље с његовом срамотом?!). Но, то није било лако: „Не умијемо да скривамо себе, а морамо њега! Не смијемо признати његов поганлук!” (Сарић, 2008, стр. 168). Кад жртва преузима кривицу на себе. „Може ли бити страшније од злочина то што је жртва присиљена да скрива злочинца?” (Сарић, 2008, стр. 178)

Ни време није било на њиховој страни („Куд ћемо, чујеш, ако је почело да се нагађа и пребира?”) (Сарић, 2008, стр. 154). Решени да иду у Подљут, нису се решавали да стварно оду.

При том свем размишљању, недоумицама, Јаков се није клоњо ни друге (заправо прве, најпрече) могућности; да убије неваљалца („извршићу што сам наумио!”) (Сарић, 2008, стр. 154).

Од Луке, починилаца – кривца, је зависило! „Лукина спремност, да се понаша као да ништа није приметио, може испасти пресуднија од њихове” (Сарић, 2008, стр. 155). Тако је најгоре „постало најбоље; најтеже најлакше” (Сарић, 2008, стр. 158). И Сара, за себе, зна оно што и Јаков! А зна и да подстиче: „Он је наш крвник! Заслужио је кукавичку погибљу. Ако се нико не би усудио да га убије, ја бих!” (Сарић, 2008, стр. 159). Доводећи у сумњу и саму себе (*може ли дити да сам, у шрену, дила на сирани најасника?!...*) (Сарић, 2008, стр. 162).

Али, Лука се није показао достојним праштања. Напротив, увидело се да се уопште не каје. Штавише! „Победнички осиљен...” Позвао их је да пређу код њега. „Моја је срамота што живите у оној рупи!” (Сарић, 2008, стр. 172). Није га срамота онога што би морало да га је срамота. Срамота га је за њих, не за себе. Он се уопште није показао.

Тиме је осудио самог себе. Сара још више притиска: „Од њега нас може спасити само онај који би се одважио да га убије! Страх ме да таквог немају Вукотићи, ни Бањани” (Сарић, 2008, стр. 173). Ипак, имали су.

Враћајући се на тај догађај (средишњи у I делу романа) Сара је знала: „Јакова је одвраћала да убије кума, али је он осетио да је само *шо* желела и чекала. Она је од њега направила убицу!... [...] На њу је пало нечије проклетство” (Сарић, 2008, стр. 275).

Тада није знала: проклетство је тек имало да дође.

На самом крају, ваља истаћи једну срећно нађену (иако је она вазда присутна у нашем народу) мисао Петра Сарића у овом роману: „Рођењем смо отуд гдје смо се родили, а душом, увијек и без изузетака, са Косова!” (Сарић, 2008, стр. 64) Писац ју је вешто и некако сасвим спонтано унео у своје дело. Отуда у њему, можда, и онај говор о косовским јунацима. Али је њоме и само оно (Косово) добило ону свеприсутну и свевремену димензију изванвременског или надвременског исказа, коме је аутор непретенциозно тежио.

И који је тријумфално оформио у овом, сада је то већ сасвим јасно, роману необичне форме и лепоте.

ИЗВОРИ

Сарић, П. (2008). *Сара*. Београд, СКЗ.

Сарић, П. (2005). *Сїрах од свейлосїи*. Београд, Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Гордић, С. (2009). „Одгонетање судбинског у обичном, чудесног у малом”. *Лейойис Маїице срїске*, год. 185, књ. 483, св. 1–2, 262–263.

Егерић, М. (2010). „Над романом *Сара* петра Сарића”. *Лейойис Маїице срїске*, год. 186, књ. 486, св. 4, 726–729.

Јерков, А. (2014). „Између савремености и једне другачије несавремености”. *Савремена срїска ѓроза, (зборник)*, бр. 26.

Недић, М. (2014). „Романи Петра Сарића”. *Савремена срїска ѓроза (зборник)*, бр. 26.

Павловић, З. (2013). „Српска књижевност на Косову и Метохији” (II све-ска). Косовска Митровица: Књижевно друштво Косова и Метохије.

Радисављевић, З. (2009). „Рат је старији од човека”. *Политика*, 10, III 2009. <http://www.politika.rs> 9. III 2015.

Ракочевић, Ж. (2014). *Умейносї живљења, разїговори на Косову и Мейхоји с ѓочейка 21. века*. Приштина: Српско слово.

DRAGOMIR J. KOSTIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

LAYERING OF LIFE
(SARA NOVEL OF PETER SARIĆ)

Novel *Sara* of Petar Sarić consists of two parts; in it are processed or present two wars, two major wars in the region of Montenegro and Herzegovina, the First and Second World War. However, it is more novel about divisions within the family and the man himself, (and infamous assault of godfather Luka on Sarah also and his murder are in that function), in the first part; and on the divisions among the people, in general, in the second part of the novel. The second part is, in fact, the image layering of life, not a symbolic one, full of hope, faith, reliance, rather than a concrete, real life, that life which is transformed into a fear of life.

Separate, poetical, part of the novel, is his main character, Sara. It is no coincidence that her name novel entitled. Because she is one of most beautiful characters in the newer Serbian prose. Speech about the Sara precedes speech about her book. The book is Sara, Sara's book! Possession of book is her main feature of the exterior. Sara comes out from the Book and disappears in the book.

Self contained and independent, therefore doomed to conflict with the environment. Loyal to husband and family, loyal to the truth and for justice, she „not hurt anything and anyone, no one is standing in the way, to anyone not wroth, nor has anyone looked wrong." At the same time, the strange beauty, beauty that could not fit into some sort of scheme, one particular image or idea of beauty that again and again renewed, changed, remaining distant, and unmet.

Strange goodness, marvelous beauty, she suffered unusual way; her life was transformed into continuous abstinence, repression, in anxiety and fear. In a word: in martirizam! Finally, in order to safeguard children, sacrificed herself.

Novel is a strong critique of society which is not able to recognize the beauty / goodness!

KEY WORDS: Petar Sarić, the division, hous, war, evil, good, Sara, Book.